

AKTVERDIGE BERGENSERE TIL ÆRE

Den historiske bakgrunn for minneplakettene på benkene ved HF-bygget.

DET NYTTIGE SELSKAB har ved flere anledninger bidratt til forskjønnelse av universitetsområdet på Nygårdshøyden, eller Sydneshøydene som Carl O. Gram Gjesdal mer historisk korrekt benevner beliggenheten i sin bok om «Byuniversitetet på berget». Selskabet finansierte opparbeidelsen av Muséplass med flytting av av Christiestatuen fra Torvallmenningen til ny sokkel med løve 1924-26. Og ved flere anledninger har Selskabet gitt bidrag til Bergen Museum og Muséhaven. Ved Selskabets 225 års jubileum i 1999 ble anlegget Menneskerettighetenes Plass gitt som gave til byen.

Det er med glede at Det Nyttige Selskab nå kan spandere seks spesialbygde benker til det nye uterommet rundt HF-bygget. Hver benk er viet minnet om personer fra det historiske Bergen som fortjener å komme frem i lyset. Vi hedrer deres minne med noen kortfattede beskrivelser av deres meritter, og forhåpentlig kan disse mini-biografier pirre nysgjerrigheten til videre studier på HF-biblioteket.

Bergen, 21.mars 2012

DET NYTTIGE SELSKAB

Erik Næsgaard
preses

Dorothe Engelbretsdatter - Barokkens Poetinde.

Dorothe Engelbretsdatter (1634-1716) var berømt for sine salmer, hun skrev under fullt navn og var landets første profesjonelle dikter. Da et pirattrykk av *Siælens Sang-Offer* fra 1678 kom ut, protesterte hun og fikk kongelig privilegium, sin tids "copyright". I 1684 fikk hun skattefrihet på livstid.

Ludvig Holberg husket henne fra sin barndom og omtalte henne i sin *Bergens Beskrivelse* fra 1737 :

".. har dog Bergen haft det at berømme sig af, som ingen Dansk og Norsk Stad kand viise, nemlig at den har produceret den største Poetinde, som de Nordiske Riger have haft, nemlig den bekiendte Dorothea Engelbrechts Dotter..."

Han mente "at faa Danske poetiske Skrifter kand lignes [med hennes]". Barokkdiktning er i ettertid ofte betraktet som svulstig, men det var i tidens stil. Dorothes far, Engelbret Jørgensson, ble rektor, senere sogneprest ved Domkirken i Bergen. Moren var bergenser, Anna Wrangel. Dorothe hadde tilgang til bibliotek og var en belest kvinne. Hun giftet seg med presten Ambrosius Hardenbeck, en "typisk" bergenser med tysk bakgrunn. De fikk ni barn, men syv døde tidlig.

Hun sier selv at "Ny Sorg forarsagede nye Sange". Selv om hun er "ickun en Qvinde", kan hun synge til Guds ære. Da hennes mann døde, gjendiktet hun *Taare-Offer* etter en tysk original. Dorothe Engelbretsdatter kjente godt både Petter Dass og danske Thomas Kingo. Etter brannen i 1702 mistet hun huset, hun følte at "Buxefolch den stachel glemmer". Først i 1712 fikk Dorothe Engelbretsdatter et hus i Domkirkestrøket. Hun var ensom, mett av dage, men humøret var der:

*Det lacker ad afften her sidder nu Quinden
Sagtmodig og Maaber som Hønen paa pinden.*

Jens Boalth – foregangsmann for det nyttige.

Jens Boalth er i ettertiden blitt stående som stifter av opplysningstidens to organisasjoner som fortsatt setter sitt preg på Bergens kulturliv: Det Harmoniske Selskab (1765) og Det Nyttige Selskab (1774). Han var født i Christiania i 1725 og avla teologisk embetseksamen i København i 1745 og magistergraden samme sted i 1750. I 1757 ble han rektor ved Bergens Katedralskole, en stilling han hadde i over 20 år. Han var kanselliråd fra 1762 og justisråd fra 1777. Jens Boalth er beskrevet som et språkgeni og en dyktig lærer med store administrative evner.

Boalth var et ekte barn av opplysningstiden, og det var ikke nok for ham å virke for skolen. Han følte trang til å stimulere medborgernes sans for det som var skjønt og edelt og til å spre opplysning og dannelselse i alle samfunnslag. Hans interesse for sang og musikk førte til dannelsen av Det Musicalske Selskab i 1765, senere kalt Det Harmoniske Selskab. Han fikk opprettet en tegneskole i 1772, han satte i gang kurs i italiensk bokholderi og i 1774 førte hans initiativ til dannelsen av Det Nyttige Selskab, med stiftelsesdato 18.oktober.

Jens Boalth døde i 1780. En marmorbyste av Boalth, som er blant de eldste portrettbystene i Norge, står i Bergen Katedralskoles vestibyle.

Ferdinand Anthon de Fine – en vel ansett president og preses.

President i Bergens magistrat, justisråd Ferdinand Anthon de Fine var en av stifterne av Det Nyttige Selskab og Selskabets første preses. Han var født i Bergen i 1739 og ble student i 1752. Etter en tid å ha vært rådmann og senere viseborgermester, ble han i 1764 utnevnt til president i Bergens Magistrat, den øverste leder av byens administrasjon under stiftsamtmannen. Denne stillingen hadde han i 43 år. Han er beskrevet som en dyktig og vel ansett embedsmann. Han var preses i Det Nyttige Selskab fra 1774 til 1784 og fra 1793 til han døde i 1807, i alt 24 år. De Fine var også aktiv musiker og medlem av Det Harmoniske Selskab.

Friderich Foswinckel – en byens forskjøner.

Friderich Foswinckel var født i landsbyen Lübbecke i Westfalen i 1712. 17 år gammel ble han sendt til Bergen som kjøpmannslærling og tok borgerskap her i 1746. Samme år giftet han seg med Elisabeth Margaretha Meyer og sammen fikk de syv barn. Gjennom ekteskapet med Elisabeth kom han i 1750 i besittelse av flere store eiendommer. Den største, Nygård, utviklet han til et av Bergens vakreste områder. Nygårdshalvøen hadde i uminnelige tider ligget øde og udyrket. Med store omkostninger begynte Foswinckel å dyrke opp gården. Han tilbød arbeid til ledige og fattige, og det ble anlagt et nett av veier, brønner ble gravd ut, brygger pælet og idylliske dammer formet under lutende rosenlunder. Nygård ble et av byens vakreste og mest besøkte lyststeder med fri adgang for alle. Nygårdsporten, som en innbydende inngangsport til Nygårdsalléen, ble oppført i 1753. Nygårdsalléen, «den meget behagelige Spadser-Gang», var kronen på verket og er hyllet i skrift både av Johan Nordahl Brun og Henrik Ibsen. Lyder Sagen beskrev Nygård som «et mønster på veldedighet og virksomhet – et lyststed som ikke sto tilbake for Fredriksberg have i København».

Foswinckel eide også eiendommen Bleken (ovenfor Skansen) som han ryddet, dyrket og plantet. Fortsatt finnes restene etter hans lindeallé ovenfor Fjellveien.

Friderich Foswinckel døde i 1799. Navnet hans lever videre i dag i Allégaten og Foswinckels gate.

Reinholt Jacob Klagenberg – en dyktig embedsmann.

Reinholt Jacob Klagenberg var født i København i 1757 og kom til Bergen som assessor i Stiftsoverretten. Han ble utnevnt til president i Bergens Magistrat etter de Fine i 1807. I 1811 ble han også justitiarius i politiretten. Klagenberg gjorde en stor innsats for byen under krigsårene 1807-1814, blant annet når det gjaldt forsvar og forsyninger. Han er beskrevet som en dyktig embedsmann, human og taktfull, som vant sine medborgeres anerkjennelse.

Klagenberg ble valgt til preses i Det Nyttige Selskab i 1811 og hadde vervet til han døde i 1830. I hans tid som preses tok Det Nyttige Selskab initiativ til Bergens Sparebank, Bergens første dampskip (D/S «Oscar»), Tegneskolen, Planteskolen og Industrimagasinet hvor byens håndverkere kunne stille ut varer for salg. Sistnevnte kan med rette betegnes som byens første varemagasin.

Hans eiendom ved Lille Lungegårdsvann ble overtatt av Bergens Museum hvor de reiste sin første egentlige museumsbygning i den Klagenbergske have.

Lyder Sagen – en populær overlærer og bergenser av rang.

Pedagog og forfatter Lyder Christian Sagen var født i Bergen i 1777 hvor hans far var handelsmann. I 1797 ble han dimittert til Københavns Universitet for å studere teologi, men hans interesser gikk mer i retning av skjønnlitteratur, tegning og språk. Han ble medlem av Det norske Selskab, og her ble hans kjærlighet til antikkens klassiske litteratur styrket. Han ble også med i det filosofiske og litterære miljøet rundt Kamma og Knud Lyne Rahbek i Bakkehuset utenfor København. Sagens diktdebut sto i «Den danske Tilskuer» i 1800, et minnedikt over Friderich Foswinckel.

Etter universitetseksamen og noen år som lærer ved Christianis Institut i København, kom han tilbake til sin fødeby hvor han ble ansatt som adjunkt ved Bergens Katedralskole i 1806. Han var skolens overlærer fra 1814 til 1850. Her gjorde han en betydelig livsinnsats som utgiver av lærebøker og som praktiserende pedagog.

Med sine impulser fra København registrerte Lyder Sagen mangelen på kulturinstitusjoner i Bergen, og han kom til å se det som sin livsoppgave å råde bot på dette uheldige forhold. Snart ble han midtpunktet i byens kulturelle liv, og etter hvert ble hans navn knyttet til institusjoner av allmenkulturell karakter som Realskolen, Tegneskolen, Kunstforeningen og Bergens Museum. Som et meget aktivt medlem av Det Nyttige Selskab, styrte han etter Selskabets motto «Lyser og nytter».

Sammen med Herman Foss utga Sagen i 1824 den velkjente og omfattende «Bergens Beskrivelse».

«Lyder Sagen var et ægte Bergens-Barn; derfor elskede han denne sin Fødeby og denne ham. Alle kjente ham; inden alle Samfundslag var han Stadens mest populære Mand» sier statsråd Nils Hertzberg i sine erindringer.

Lyder Sagen døde i Bergen i 1850.

Teksten om Dorothe Engelbretsdatter er skrevet av Elisabeth Aasen. Øvrige tekster er basert på Knut L. Espelids beskrivelse i «Til Medborgernes Sande Vel» utgitt til Det Nyttige Selskabs 200 års jubileum i 1974.

Utgitt av Det Nyttige Selskab, Bergen mars 2012

ISBN 978-82-998038-4-7

